

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Tillgänglighetsanpassad naturlek med historisk inspiration

– En gestaltning av Uppåkra arkeologiska centers utemiljö

Ellen Bergqvist och Lisa Hjern

Självständigt arbete • 15 hp
Landskapsingenjörsprogrammet
Alnarp 2018

Tillgänglighetsanpassad naturlek med historisk inspiration

– En gestaltning av Uppåkra arkeologiska centers utemiljö

Accessibility-adapted nature play with historical inspiration

- A design proposal for the outdoor environment of Uppåkra archaeological center

Ellen Bergqvist & Lisa Hjern

Handledare: Allan Gunnarsson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Karin Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Examensarbete i landskapsarkitektur för landskapsingenjörer

Kurskod: EX0793

Program: Landskapsingenjörsprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2018

Omslagsbild: Illustration: författarna.

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: lekmiljö, naturlek, utomhuslek, tillgänglighet, funktionsvariation, Vendeltid, Uppåkra, gestaltning

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Naturen har alltid varit något vi båda har haft nära till och som varit av stor betydelse för oss när vi var barn och lekte mycket ute. Naturlek är ett ämne som ligger oss varmt och hjärtat och som vi har många fina och starka minnen från. Vi båda tror på vikten av att barn får komma ut i naturen och vara spontana och upptäckande i sin lek. Vi vill tacka Uppåkra arkeologiska center för att vi fått möjligheten att skriva vårt examensarbete i samband med utvecklingen av deras verksamhet. Vi vill även rikta ett stort tack till vår handledare Allan Gunnarsson som har varit till stor hjälp under arbetets gång.

Sammanfattning

Detta arbete belyser utomhuslekens betydelse för barns utveckling. Arbetet omfattar även hur en god lek miljö utomhus kan byggas upp i ett gestaltningsförslag tillgängligt för barn med funktionsvariation. Utifrån detta undersöks även olika möjligheter till att kombinera en historisk plats med naturlek.

Uppåkra arkeologiska center är en utgrävningsplats belägen strax utanför Lund i Skåne. Det arkeologiska centret har som önskemål att omgestalta sin utemiljö. För att nå målet ska platsen bjuda in till naturlek med inspiration från Uppåkras historia.

Gestaltningförslaget grundar sig i litteraturstudier vilka omfattar kännetecken för de bebyggelsenära miljöerna under Vendeltiden. Gestaltningförslaget bygger även på hur barns lek i utemiljö uppstår samt vad som krävs för att skapa tillgänglighetsanpassade lek miljöer. Resultat från litteraturstudien visar bland annat hur Vendeltidens landskap i Skåne kunde se ut med en växling mellan skogsområden, betes- och ängsmarker och åkrar nära bebyggelsen. Vi har vidare studerat litteratur som rör platsens historia med koppling till den nordiska mytologin, vilka blir viktiga element i gestaltningförslaget.

De aspekter som enligt litteraturstudien inspirerar till utomhuslek är bland annat miljöer med varierande topografi, dynamisk rumslighet samt möjlighet till flera olika leksekvenser. Genom buskage, kullar och balanslek har dessa lekdelar inkluderats i gestaltningförslaget. Det har varit av stor vikt genom arbetets gång att tillgänglighetsanpassa platsen så även barn med funktionsvariation kan interageras i leken.

Arbetet visar även att det är möjligt att sammanföra historiska och lekvärdesskapande aspekter till en fungerande helhetsmiljö för barn.

I det område som gestaltas ingår även en cafédel med en plats där besökare skall kunna slå sig ner och fika och vila med uppsikt över barnens lek. Det har varit en intressant utmaning att få ihop platsens olika delar och funktioner liksom beställarens önskemål på den begränsade yta som varit möjlig att använda.

Abstract

The paper discusses outdoor play environments that are accessible for children of all abilities and are created with inspiration from history. The aim of the paper is to create a practical contribution in the form of a proposal for Uppåkra archaeological center.

Uppåkra archaeological center is an excavation site located nearby Lund in Skåne. The archaeological center has expressed a desire to change the existing outdoor environment and create a welcoming space where nature play and inspiration from Uppåkras history is combined.

The paper is based on a literature study focused on characteristic traits of settlements during the Vendel Period. The historic aspect is connected to theories on how child's play in outdoor environments are created and the requirements to make play areas accessible for children of all abilities. The literature study identified meadows, farmland, and beech and hornbeam woods as the characters landscape in Skåne during the Vendel Period. To depend the historic understanding literature from the Vendel Period was studied, giving insight into the nordic mythology. Inspiration from the nordic mythology are key aspects in the proposal for Uppåkra archaeological center

The aspects identified in the literature study as being crucial to inspire children to play outdoors are environments with varying topography, dynamic spacial planning, and possibility for several play sequences. All identified aspects are included in the proposal by clever use of hedges, hills, and areas for jumping. Special consideration has also been taken in the proposal

to ensure a outdoor play environment where children of all abilities are able to participate.

In the area that is designed a café-section is also included, in this area visitors can settle down and rest with a view of the children's play. It has been an interesting challenge to combine the different parts and functions of the area, as well as the wishes of the client on the limited area.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1	förhållande, historisk koppling och lekvärde	14
1.1 Bakgrund	1	3.2.3 Övergripande struktur	14
1.2 Syfte och frågeställningar	1	3.2.4 Lekbuskage och trädet Yggdrasil	15
1.3 Metod och genomförande	1	3.2.5 Blomsteräng	16
1.4 Avgränsning	2	3.2.6 Cafédelen	17
1.5 Målgrupp	2	3.2.7 Kullar	18
2. Litteraturstudie - Tillgänglighet och historia som utgångspunkt för utformningen	3	3.2.8 Gärdsgård	19
2.1 Historien om Uppåkra och dess arkeologiska fynd	4	3.2.9 Plank med humle	19
2.1.1 Tre högars marknad	4	3.2.10 Stockar och stubbar för lek	20
2.1.2 Hövdingahallen och kulhuset.....	5	3.2.11 Illustrationsplan	21
2.1.3 Kulturlandskap och trädgård under Ven deltiden.....	5	3.2.12 Planteringsplan och växtlista	22
2.1.4 Forntidens heliga lundar.....	5	4. Slutsatser och diskussion	24
2.1.5 Världsträdet Yggdrasil.....	6	4.1 Metod och arbetsprocess	25
2.1.6 Hur denna information kan implement- eras i platsens utformning.....	7	4.2 Återkoppling till frågeställningar	25
2.2 Lek och tillgänglighet som utgångspunkter för platsens utformning.....	8	4.3 Platsens framtid	26
2.2.1 Uppmuntran till umonhuslek	8	4.4 Slutsatser	26
2.2.2 Tillgänglighetsanpassning.....	9	5. Källförteckning	27
2.2.3 Hur denna information kan implement- eras i platsens utformning	10		
3. Platsen idag och i framtiden	11		
3.1 Nulägesbeskrivning och analys	12		
3.1.1 Platsens läge och omgivning	12		
3.1.2 Platsens karaktär och uppbyggnad	13		
3.1.3 Analys av nuläget i relation till den fram- tida utvecklingen	13		
3.2 Platsens utformning	14		
3.2.1 Platsen tar form	14		
3.2.2 Växtval med utgångspunkt i ståndort-			

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Under vår tid som studenter på SLU har vi besökt en mängd olika platser och gjort studiebesök och diverse undersökningar. Dessa utflykter med klassen och ansvariga lärare har vi upplevt som givande och starkt bidragit till en ökad inspiration för vad vår utbildning kan leda till för olika yrkesuppgifter. När det var tid för oss att börja skriva examensarbetet ville vi båda två göra något praktiskt och samtidigt något som båda kände ett stort intresse för. Vi kom fram till att utelek och utemiljöer skulle vara en bra utgångspunkt i vårt arbete. Efter att ha funderat på olika förslag fastnade vi för ett uppdrag som Uppåkra arkeologiska center föreslog för oss. Uppåkra arkeologiska center är en utgrävningsplats belägen strax utanför Lund i Skåne och anses idag vara Nordens största boplatser under järnåldern. Ytan som uppmätts för utgrävningarna är cirka 50 hektar och när och de fyndrika nivåerna når ett djup på cirka två meter. Redan i början av 1900-talet påträffades fynd av en byggnad som daterades till 400 år e.Kr. (Leffler, 2016). Vad som föranledde den arkeologiska utgrävningen i Uppåkra var en händelse år 1934, då det i samband med en nybyggnation av en gård sydväst om Uppåkra kyrka, gjordes spännande fynd. Fynden visade sig tillhöra metertjocka kulturlager (Winge, 2017). Sofia Winge är arkeolog och vetenskapspedagog vid Uppåkra arkeologiska center och berättar att kulturlagret visar spår av ben, kol, föremål m.m. och i det här fallet även rester av husgrunder som under flera generationer har byggts ovanpå varandra (Winge, 2017).

Centret har som mål att forma ett arkeologiskt och vetenskapligt centrum som ska vara öppet både för

allmänheten och forskare/studenter. Förutsättningarna för detta anser ledningen vara goda, men de vill samtidigt bli ett attraktivt turistmål i takt med att mängden besökare stadigt ökar. Det är utifrån ovan nämnda målsättning från ledningen som vårt uppdrag växte fram. I dagsläget består Uppåkra arkeologiska center av en visningsverksamhet med guideade turer till utgrävningsplatserna och en caféverksamhet i centrets huvudbyggnad med en liten butik. Ledningen för Uppåkra arkeologiska center har önskat att trädgården som ligger i anslutning till caféverksamheten ska genomgå en omgestaltning med koppling till det historiska på platsen, samt att det gestaltade området ska upplevas som en lekfull miljö. Då Uppåkra arkeologiska center är ett populärt besöksmål för skolor och därmed barn i olika åldrar har vi fått som krav på gestaltningen att platsen ska vara tillgänglighetsanpassad. I uppdraget så önskade ledningen att den epok av järnåldern som i Sverige kallas för Vendeltiden ska utgöra den viktigaste inspirationskällan till det som gestaltas. Vad som menas med Vendeltiden och vad som karaktäriserar just den kommer vi att redogöra för senare i rapporten.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med vår studie är att sammanställa och diskutera information kring vad som kännetecknar goda lekmiljöer utomhus. Vi vill också redogöra för olika barns sätt att leka i dessa utemiljöer samt hur dessa lekmiljöer kan göras tillgängliga även för barn med funktionshinder. Utifrån detta vill vi undersöka olika möjligheter att kombinera en historisk plats med naturlek och skapa ett gestaltungsförslag för Uppåkra arkeologiska center. För att uppfylla studiens syfte har följande

frågeställningar arbetats fram

- Vad karakteriserar de bebyggelsenära miljöerna under Vendeltiden vad gäller struktur, typiska element och växtanvändning?
- Vilka aspekter kan vara viktiga i utformningen av en tillgänglighetsanpassad lekmiljö inspirerad från Vendeltiden?

1.3 Metod och genomförande

Litteraturstudien är skriven med hjälp av vetenskaplig litteratur i kombination med populärvetenskaplig litteratur som rör vikten av barns utomhuslek och vilka hälsobringande effekter den bidrar med. Vi har även använt litteratur som tar upp ämnet framkomlighet i utemiljö. Litteraturen som använts för att studera platsens historia består av rapporter samt vetenskapliga studier

Utöver litteraturstudier har även flertalet möten skett med beställaren, en arkeolog och vetenskapspedagog samt en agronom med markinriktning för att få ytterligare fördjupad kunskap om platsens historia och ståndort.

Platsen har inventerats genom jordanalys med jordprov tagna på två olika platser, där både pH och jordstruktur analyserats. Vid inventering av platsen användes även laserinstrument för att undersöka höjder på området. Inventering och analys av platsens nuvarande status och det befintliga växtmaterialet artsammansättning, vitalitet och utbredning har gjorts.

Gestaltungsförslaget är baserat på resultatet från litteraturstudien och de ideer som växte fram och

diskuterades analyser vid möten med beställaren liksom med en arkeolog och centrals vetenskapspedagog. Resultatet av gestaltungsförslaget består av både handgjorda skisser och skisser som utformats i datorprogrammet SketchUp. Vidare har datorprogrammen Photoshop och AutoCad använts för att illustrera perspektivbilder och planritningar.

1.4 Avgränsning

Då studien grundar sig i ett uppdrag från Uppåkra arkeologiska center har gestaltningen av platsen skett i samklang med deras önskemål. Studien kommer därför att koncentrera sig på aspekterna lek och framkomlighet med en koppling specifikt till Vendeltiden. Gestaltungsförslaget åskådliggörs med hjälp av handritade skisser, planeringsplan, illustrationsplan, perspektivbilder och snitt. Däremot har vi valt att avgränsa oss genom att inte presentera någon markbyggnads-, överbyggnads eller dimensioneringsplan i arbetet.

1.5 Målgrupp

Arbetet riktar sig till de som har ett intresse av Uppåkra som historisk plats och hur platsens värden och identitet kan integreras med en satsning på tillgänglighetsanpassad lek i en utveckling av närmiljön.

2. Litteraturstudie – Tillgänglighet och historia som utgångspunkt för utformningen

I denna del kommer vi att redogöra för det kunskapsläge som råder kring bebyggelsenära utemiljöer under Vendeltiden, tillgänglighetsanpassning, hur barn leker i utemiljöer samt i korta drag redogöra för olika begrepp som används i studien.

Fig 1. Fotokollage med bilder från Uppåkra arkeologiska center. Foto av Sofia

2.1. Historien om Uppåkra och dess arkeologiska fynd

Under 1990-talet påbörjades utgrävningarna på fälten i Uppåkra och mångavärdefulla fynd från den tidiga järnåldern kunde identifieras. De arkeologer som har arbetat med utgrävningen har fastställt att Uppåkra troligtvis var ett politiskt, ekonomiskt och religiöst maktcentrum. Enligt de spår som hittats vid utgrävningar har Uppåkra troligtvis också varit ett centrum för de delar som idag räknas som södra Sverige. Den långa bosättningstiden som funnits i Uppåkra har tidigare aldrig hittats på en järnåldersboplatz i Sverige. I jämförelse med Birka utanför Stockholm, som också är ett gammalt och betydande centrum från järnåldern, är fynden vid Uppåkra arkeologiska center avsevärt fler (Harrison, 2010). Det forntida samhället Uppåkra var ca sju gånger större än den vikingatida boplatzen Birka utanför Stockholm som var bebott i ca 200 år. Kunskapen om Uppåkra och dess existens är betydligt mindre trots att Uppåkra var bebott upp till 1000 år. Orsaken till detta är till viss del att arkeologerna inte fått tillräckligt mycket pengar för att göra större utgrävningar (Nyzell och Småberg, 2018).

”Om Uppåkra liknas vid en fotbollsplan är det hittills endast området kring en av de fyra hörnflaggorna som grävts ut.” (Nyzell och Småberg, 2018).

Tim Leffler skriver i sin artikel Uppåkra – platsen där vi övergav våra gamla gudar (2016) hur arkeologen Lars Larsson redogör för hur kyrkan, som funnits i Uppåkra sedan 1800-talet, är byggd på en gravplats från vikingatiden, vilket innebär att det stått en kyrka i trä just där. I samband med att den första Kristna kyrkan byggdes i slutet av 900-talet så revs det hed-

niska templet och kristendomen ersatte till stor del hedendomen som rådande trosriktning. Ungefär samtidigt som staden Lund bildades 900 år .e.Kr. övergavs Uppåkra, kyrkan och en gemensam kung kom nu istället att bli de viktiga maktfaktorerna. År 1085 e.Kr. nämns för första gången Uppåkra i ett gåvobrev till Lunds domkyrkokapital av Knut den Helige. I samband med gåvobrevet flyttas till sist makten från Uppåkra till Lund (Leffler, 2016).

2.1.1 Tre högars marknad

Hårdh och Larsson skriver i boken Uppåkra - Lund före Lund (2007. 100) hur en senmedeltida källa redogör för två stora och då välkända marknader i Lund. Den ena av dem kallades för just Tre högars marknad och tros ha pågått i Uppåkra. Det sägs ha varit på Uppåkras högsta höjd som tre högar fanns. Den ena av dem är kvar än idag, vilken kan betraktas väster om kyrkan i Uppåkra, denna hög kallas för Storehög (Se bild 2). Vidare finns r Lillehög men det ska dessutom ha funnits ytterligare högar enligt källan. Tillsammans utgjorde dessa ett tydligt riktmärke för den som kom för att besöka Uppåkra. I en gammal dikt från 1500-talet kan man urskilja berättelsen om en viktig plats som fanns före staden Lundfast den i dikten sammanblandas med Lund . Hårdh och Larsson är av uppfattningen att dikten syftar på just Uppåkra. Den aktuella strofen lyder. ”Den tid som Kristus lät sig föda stod Lund och Skanör i fagraste gröda” - Hårdh och Larsson. 2007. s.100.

Fig 2. Fotokollage med bilder från Uppåkra arkeologiska center. Foto av Sofia

2.1.2 Hövdingahallen och kulthuset

Några av de största fynden som hittades vid utgrävningarna i Uppåkra var bland annat ett vikingatida långhus, en hövdingahall som tros ha varit en sorts boning för forntidens härskare (Nyzell och Småberg, 2018). Winge (2018) redogör för begreppet hövdingahall och menar att det var den viktigaste byggnaden i en vikingaby samt att det var där hövdingen hade sitt säte. I hövdingahallen samlades invånarna för att utöva sin tillbedjan men även för möten, festligheter, planering av handelsresor med mera. (Winge. 2018) Det är hövdingahallen som fortsättningsvis kommer kallas för Upphalla i det här arbetet.

Vid utgrävningarna har även delar av ett kulthus hittats, detta kulthus tros ha varit ett tempel som använts för att dyrka de förkristna gudarna (Nyzell och Småberg, 2018). Spår av ben från både människor och djur påträffades inne i kulthuset vilket tyder på att man utförde fornnordiska offerriter där, det vill säga en så kallad blot. Fyra kraftiga hörnstolpar tyder på att kulthuset var en robust och hög byggnad som uppmättes till 13 gånger 6,5 meter, men då kulthuset byggts om sju gånger mellan 200 - 900 år.e.Kr, har det i övrigt skiftat i utseende flera gånger. Förutom fynden av benrester som påträffats inne i kulthuset har arkeologer även hittat föremål i form av en metallbägare och en glasskål, som enligt forskare är exempel på föremål som har förekommit i offerhandlingar i och utanför kulthuset (Leffler, 2016).

2.1.3 Kulturlandskap och trädgård under Vendeltiden

Enligt de arkeologiska undersökningar som utförts kring agrara boplatser och i odlingsmark i Sverige

så framgår det av Alf Ericssons uppsats Möre mellan järnålder och medeltid - omvandlingen av ett agrarlandskap (2001) att korn (*Hordeum vulgare*) var det dominerande sädesslaget under Vendeltiden. Att korn har odlats kunde fastställas efter fynd av förkolnade fröer på utgrävningsplatser. Vidare skriver Ericsson (2001) att man även funnit spår av fröer från ängsväxter nära bebyggelser vilka dominerades av diverse gräs och torrmarksväxter. I boken Uppåkra - Lund före Lund redogör Larsson och Hårdh (2007. 15) för några typiska ängsväxter som med stor sannolikhet ingick i den äng vars hö man samlade in som foder till sina djur. Dessa var gulmåra, smörblomma, svartkämpar och bergsyra.

I boken Det skånska kulturlandskapet beskriver Emanuelsson, Bergendorff, Billqvist, Carlsson och Lewan (2002, 43-45) hur skogar som dominerades av bok och avenbok bredde ut sig i det skånska landskapet under Vendeltiden. Både boken och avenboken hade invandrat till Sverige sedan tidigare, men det var under denna tid som de fick en större spridning. Vidare skriver Emanuelsson et al. (2002, 43-45) att bruket av järnsmide medförde stora förbättringar av jordbruket då effektiva plöjnings- och skärredskap tillverkades av järn. Människorna kunde nu samla in foder till sina boskap så att de kunde hållas inne under vintern och på så sätt kunde stora mängder gödsel samlas in och sedan användas för en bättre tillväxt på åkrarna. Det var under denna tid som odlandet på åkrar verkligen slog igenom i Skåne och det åkersamhälle som syns idag började ta form (Emanuelsson et al. 2002, 43-45). Lundquist (1994) skriver att även om det var den agrara odlingen som dominerade runt gårdarna under Vendeltiden, var det under denna tid som

trädgårdsväxterna för första gången introducerades i. Arter som bland annat fläder (*Sambucus nigra*), stockros (*Althea officinialis*), kulturäpple (*Malus domestica*) vitsenap (*Sinapis alba*), bolmört (*Hyoscyamus niger*) och vildpersilja (*Aethusa cynapium*) odlades i miljöer nära bebyggelse. Vidare skriver Lundquist (1994) att det från denna tid även finns belägg för köksträdgårdar med kål och lök, de första nordiska trädgårdarna anlades således främst som nyttoodlingar.

2.1.4 Forntidens heliga lundar

I Oostras och Gunnarssons rapport Lunden och tiden (2005, 22) beskriver de om begreppet heliga lundar och hur de sägs ha varit i bruk under järnåldern. Från omkring år 1070 finns den mest kända beskrivningen av en offerlund, av Adam av Bremen som syftar på lunden vid Gamla Uppsala och dess offerfester. (Oostra och Gunnarsson. 2005, 23).

Oostra och Gunnarsson tar upp en av de första tryckta skrifterna på svenska om lundar då de användes som kultplats (2005, 24). Det är en krönika skriven av Olaus Petri på 1540-talet. I krönikan beskrivs lundar som offerplatser och att de hade en stark helig koppling. Människor tillbad under särskilda träd, men vilka dessa arter var finns inte angivet i varken Olaus Petris krönika eller Adam av Bremens text. Vidare skriver Oostra och Gunnarsson (2005, 25-26) om vad Gunnar Olof Hylltén-Cavallius skriver i boken Wärend och Wirdarna (1863), om lundarna i södra Småland och hur de var belägna i landskapet ofta på en höjd och bevuxna med ek och bok och förmodligen också lind som ofta blir gamla träd. Skribenten och hembygdsforskaren Pehr Johnsson uppmärksammar eken,

hassel och slån som särskilt betydelsefull för lunden. Något som är viktigt att ta hänsyn till är att det inte finns konkreta bevis för vad den heliga lunden stod för, då de uppgifter som finns är kopplade till tradition och långt senare förda anteckningar om detta. Därför är information osäker om nyttjandet och riterna i och kring lundarna (Oostra och Gunnarsson. 2005, 26).

2.1.5 Världsträdet Yggdrasil

I boken Träden och människan (1988, 19) skriver Gunnarsson bland annat om trädet Yggdrasil som enligt den nordiska mytologin är det evigt gröna världsträdet som binder samman jorden med himmelriket och underjorden. Trädet Yggdrasil sades vara ett kraftcentrum och en symbol för livet. Vatten och näring hämtar trädet från sina tre rötter som leder till tre olika källor i underjorden. Den första källan är en brunn som kallas Hvergelmer, denna brunn finns i Nifelhem där dödens gudinna Hel är härskarinna. Yggdrasils andra rot leder ner till Mimer, som är vishetens källa. Det sades att gudfadern Oden dricker ur denna källa för att behålla sin vishet och samla kraft till att styra jorden. Den tredje och sista roten leder ner till värmens källa, Urds brunn. Nere i Urds brunn sitter ödesgudinnorna Urd, Verdandi och Skuld och stadgar lagar för att styra livets gång och mäta ut lycka. Från rötterna i underjorden går det en regnbåge förbi jorden och Midgård, där människorna bor, upp till Yggdrasils krona där asagudarnas boplatz ligger på trädets huvudgren. Yggdrasil har oftast tolkats som ett askträd, kanske med en murgröna i som står för grönskan året om (Gunnarsson. 1988, 19-20).

2.1.6 Hur denna information kan implementeras i platsens utformning

Enligt beställarens önskemål skulle den historiska kopplingen vara tydlig i utformningen av förslaget. Hur vi tänkt oss att Uppåkras historia kan kopplas samman med gestaltningen av lek- och kafféedelen kommer vi nu att berätta om.

Från litteraturen om vilket växtmaterial som fanns i och kring miljöerna nära bebyggelse under vald tidsepok framkom det att de främst hörde hemma i olika slags kulturmarker. Ericsson (2001) menar att dessa marker kunde innehålla ängsväxter, sädesslag, frukt- och bärödlingar samt medicinalväxter. I utformningen av en järnålders- eller Vendeltids inspirerad plats som kombineras med lek är inte medicinalväxter önskvärda då de till stor del är giftiga (Lundberg selection AB, 2015). Det vore därför lämpligare att fokusera på de bebyggelsenära miljöernas andra karaktärer, så som frukt- och bärödlingar samt ängsväxter.

Utöver odlings- och ängsväxter menar Lundquist (1994) att det även var under den tidiga järnåldern som en del trädgårdsväxter började användas. Fläder (*Sambucus nigra*), stockros (*Alcea rosea*) och kulturäpple (*Malus domestica*) är några exempel som kan vara passande för utformningen av vår plats. Även om vi valt en ganska fri och öppen tolkning som även inkluderar andra arter. Annan vegetation som även har uppmärksammats i litteraturen är ek, bok, slån, hassel och lind, vilka enligt historisk forskning är träd som ska ha återfunnits i de heliga lundarna (Oostra och Gunnarsson, 2005). En parallell som kan dras till detta i utformningen av platsen är kopplingen mellan träden i de heliga lundarna där man tillbad och

världsträdet Yggdrasil som binder samman jord, underjord och himmelrike.

Nyzell och Småberg (2018) beskriver de viktiga arkeologiska fynden från kulthuset och Upphalla i Uppåkra. De två historiska byggnaderna är sedan innan planerade att konstrueras på platsen och enligt historien har båda dessa byggnader på olika sätt fungerat som samlingsplatser för antingen tillbedjan eller sammankomster av olika slag (Nyzell och Småberg, 2018). Att i utformningen av platsen försöka framhäva dessa byggnader, vilka är viktiga mötesplatser har tagits i beaktning.

En viktig del av Uppåkras historia som finns kvar än idag är de två gravhögar som även tros ha varit platsen där tre högars marknad hölls (Hårdh och Larsson, 2007). I utformningen av platsen kan dessa högar implementeras som en kombination av lekattraktion och en referens till platsens historia och bakgrund.

2.2. Lek och tillgänglighet som utgångspunkter för platsens utformning

Vid samtal mellan vuxna om deras barndomsminnen berättar de ofta om sina favoritplatser utomhus där de lekte som barn. Många gånger är utomhusleken kopplad till starka och positiva minnen som vi bär med oss hela livet (Lenninger och Olsson 2006).

Den holländske, numera avlidne arkitekten och konstnären Aldo van Eyck skrev i sin bok *The playground and the city* (Lenninger & Olsson) under tiden han arbetade på ett holländskt stadsbyggnadskontor att barn föredrar icke föreställande föremål, då detta är något som inte låser barnet och tillåter dem att använda sin fantasi. Genom att undvika föreställande föremål i sin utformning av lekmiljöer bjuder man in till fri lek och utrymme för fantasi menar Lenninger och Olsson (2005, 7-10). I dag är den svenska standarden i leksammanhang under övervakning vilket leder till att säkerhetsfrågan ofta kan hamna i förgrunden. Det kan då leda till att utveckling av barns lekmiljöer inte prioriteras, alltså den naturliga leken som kan stimulera och aktivera den glädjerika och nyfikna leken. Vidare menar Lenninger och Olsson att barn ofta är estetiska varelser som lär sig via sina sinnen. Det är för barn inte enbart det visuella som leder till lärande. Barn behöver även få utrymme att utforska sina lekmiljöer genom fri lek och på så vis få användning av alla sina sinnen för att kunna utvecklas (Lenninger och Olsson 2005, 7-10).

2.2.1 Uppmuntran till utomhuslek

Enligt Boverkets allmänna råd FRI - BFS 2015:1 är kvaliteten viktig när det gäller en friyta för lek utom-

hus. En utemiljö bestående av rikligt med grönska och platser där barn kan få utrymme att leka och springa bidrar till att barn spenderar mer tid utomhus. Barn som leker mycket utomhus har en bättre förmåga in hämta in kunskap samt ett bättre välbefinnande då utomhuslek hjälper till med stressreducering och återhämtning. Utomhuslek har i studier på svenska förskolor visat sig resultera i bättre nattsömn och vikt-kontroll samt ökad koncentrationsförmåga. (Boverket, 2015)

I boken *Lek äger rum* hävdar Lenninger och Olsson (2005, 16) att lek, framförallt utomhus, är något som skapar minnen som vi bär med oss hela livet. För att de upplevelser som skapar sådana starka minnen ska uppstå menar Lenninger och Olsson (2005, 16) att det krävs en stimulerande utemiljö där barnet själv får utrymme att fantisera och hitta egna sätt att leka, alltså inte på traditionella lekplatser med olika lekredskap. Även om mer traditionella lekplatser kan ha tydliga fantasi-teman och lekredskap som ska fänga barnens intresse, så betyder inte det att barnen blir stimulerade. Detta då barnen inte får utrymme att vara spontana i sin lek. Leken i sig får inte handla för mycket om bestämda roller utan det viktigaste är att vara i nära kontakt med sin omgivning och att leken skall växa fram just i stunden. Barn utforskar sin utemiljö med hela kroppen och försöker upptäcka vad som finns för dem att göra på en plats, därför är det viktigt att vara medveten om hur barn faktiskt använder utemiljön och vad det är som gör miljön intressant. (Lenninger och Olsson, 2005, 16-17)

Vid utomhuslek riktas barns uppmärksamhet i en högre grad mot omgivningen och leken fylls med be-

Fig 3. Fotokollage med bilder på barn som använder naturföremål som lekredskap. Foto av Malin Hjern

tydligt mer rörelse jämfört med lek inomhus. Att vara ute och leka innebär en spontanitet där leken utvecklas efter de olika situationer som efterhand uppstår (Mårtensson, 2004 s.38). Något som ofta bidrar till en spontan startpunkt för lek är i en miljö där det går att klättra, springa, balansera och rulla. Kombinationen av att kunna röra sig både över öppna ytor och att springa uppför och nedför hinder är något som bidrar till en spännande lek där man antingen kan jaga, springa omkring eller upptäcka platser (Mårtensson, 2004 120-121).

Ofta är leken på skyddade och undangömda platser som buskage extra spännande för barn. Lekar mellan stora och små där barn där de tillsammans utövar både snabba och långsamma leksvekvenser är önskvärda (Lenninger och Olsson 2005, 28). Att kunna försvinna och dyka upp när de själva har lust gör att barn bättre kan reglera spänningen i leken. Denna spänning kan uppstå vid rörelse genom växlande tät och mer utspridd vegetation (Mårtensson 2004, s 122). Föremål i barns utomhusmiljö såsom stenar, blommor, träd och nedfallna grenar är exempel på viktiga ingredienser för att en miljö ska kännas naturlig och stimulera till en spontan lek (Halldén 2009, s 168). Enligt Boverkets allmänna råd FRI - BFS 2015:1 är en viktig aspekt i utomhusleken att miljön känns spännande och att det finns en utmanande topografi, då detta ger barn impulser till rörelse och lek.

2.2.2 Tillgänglighetsanpassning

Ställer man sig frågan vad en tillgänglighetsanpassad lek miljö är, finns det många aspekter att ta hänsyn till ur ett funktionsvariationsperspektiv. Det finns många former av funktionsvariationer, exempelvis nedsatt

kognitiv förmåga, rörelse- eller orienteringsförmåga. Olika funktionsvariationer innebär olika krav på utemiljön (Gatukontoret Malmö, 2012). För att en plats ska vara tillgänglighetsanpassad krävs det att ytan ska vara lätt att ta sig fram på för både hjul och för personer med gångsvårigheter. Det innebär att nivåskillnader och lutningar ska vara väl planerade och genomtänkta. Miljön bör vara skyddande på så vis att vegetation skyddar mot sol och vind och ger läbildande rum då barn med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga kan vara väderkänsliga (Gatukontoret Malmö, 2012).

På Boverkets hemsida med råd om tillgänglighet i avsnitt 3:122 BBR beskrivs hur barn på bästa sätt ska kunna vara delaktiga och använda utemiljön vid lek. För att alla ska kunna använda utemiljön och kunna ta sig fram är tillgänglighet en förutsättning och på så sätt även en trygghet. Gångvägar mellan huvudbyggnad och friytor ska vara lättframkomliga och utformade på så vis att personer med nedsatt rörelseförmåga själva ska kunna ta sig fram utan hjälp (Boverket 2015). Enligt diskrimineringslagen innebär bristen på tillgänglighet för funktionsvariation överträdelse mot diskrimineringslagen (2008:567). Definitionen av brist på tillgänglighet är då en person med en funktionsvariation behandlas orättvist på så sätt att åtgärder för att tillgodose tillgänglighet inte företagits. Vidare står det i diskrimineringslagen (2008:567) att personer med eller utan funktionsvariation ska ha samma möjligheter för tillgänglighet med skälig hänsyn till ekonomiska och praktiska förutsättningar.

I Wahlunds bok Trappor, trösklar och tanklöshet: barn och unga med funktionshinder om rätten till lek och fritid (2002) är tillgänglighetsfrågor viktiga på så vis

att barn ska ha möjlighet att utveckla förtroende för sig själva och andra. Alltså ska en jämlik tillgänglighet finnas oavsett fysisk förmåga att delta i aktiviteter som andra barn är delaktiga i. Om inte så är fallet, kan detta leda till att känslor som otillräcklighet väcks hos dessa barn (Wahlund, 2002). Oavsett funktionsvariation ska miljön vara brukbar för alla barn för att på så sätt öka möjligheten att utveckla självständighet, delaktighet och kreativitet (Boverket, 2005). Tidigare har synen på barn med funktionsvariation ofta varit ömkande, men samhället har förändrats till att alla ska ha samma rättigheter oavsett fysik. Idag är funktionsvariation ett ämne som rör viktiga ämnen som mänskliga rättigheter och demokrati. Vad som resulterade i denna framgång är spridning av kunskap genom hårt arbete av handikapporganisationer (Wahlund, 2002).

2.2.3 Hur denna information kan implementeras i platsens utformning

Enligt litteraturstudien är det av stor vikt att barn tillåts få möjlighet att aktivt utforska sin lekmiljö med alla sina sinnen för att leken ska kännas spännande och inspirerande (Lenninger och Olsson, 2005, 16-17). Vi anser att detta är något som stämmer in bra på vår uppfattning kring lek, framför allt i utemiljö, då en miljö som tillåter barn att både springa, hoppa, klättra och utforska naturen bjuder in till en spontan lek betydligt mer än en lekplats med färdig lekutrustning som direkt berättar för barnet hur det ska leka just där. I exempelvis ett buskage finns betydligt fler möjligheter till olika sorters lek. Man kan bygga kojor av pinnar, jaga varandra, fantisera om att man är i en sagoskog eller bara gömma sig och dra sig undan en stund. I jämförelse med fasta lekredskap som ofta återfinns på lekplatser så tror vi att denna typ av naturliga lekplatser utvecklar barnets kreativitet och blir i högre grad stimulerande för barnets sinnen. Vår uppfattning kring detta styrks av vår litteraturstudie då utomhusleken enligt Mårtensson (2004 s.38) bidrar till påtagligt mer rörelse och spontanitet jämfört med lek inomhus. Vidare menar Mårtensson (2004 s.38) att kombinationen mellan att kunna röra sig längs både öppna ytor, fasta stråk och skiftande topografi med olika slags hinder och utmaningar är viktigt för en god lekmiljö. Detta vill vi i vår gestaltning applicera genom att skapa en lekyta som formar en hinderbana med varierande hinder i form av exempelvis buskage, stockar, stenar och kullar.

Vidare har litteraturstudien visat att större nivåskillnader inte är önskvärda i en tillgänglighetsanpassad utemiljö, då större höjdskillnader leder till svårigheter

att ta sig fram på egen hand. I gestaltungsförslaget är det därför av stor vikt att en undersökning av nuvarande höjdskillnader sker och åtgärder sker om dessa är för stora. Miljön ska vara brukbar för barn oavsett funktionsvariation (Wahlund, 2002). Därför är det viktigt att tänka på markmaterial på gångar som leder fram besökaren till platsens olika delar. Integrering av barn i lek med funktionsvariation är också något som är av stor vikt för utveckling och självkänsla hos barn (Boverket, 2005).

3. Platsen idag och i framtiden

Följande del kommer att redogöra för platsens geografiska läge, nuvarande kvalitéer och brister samt tänkta gestaltning och vidareutveckling av platsen.

Fig 4. Fotokollage med bilder från Uppåkra arkeologiska center. Foto av Sofia Winge

3.1 Nulägesbeskrivning och analys

I dagsläget består platsen av en stor klippt bruksgräsmatta med omgivande äldre och delvis risiga buskar och träd. På den stora bruksgräsmattan finns två rader av bänkbord där plats finns att sätta sig ned för vila eller fika. Utöver dessa bänkbord finns inget möblemang eller någon rumslighet på platsen, vilket inte stämmer överens med den tänkta funktionen för platsen i framtiden.

3.1.1 Platsens läge och omgivningar

Uppåkra arkeologiska center ligger i byn Uppåkra vilken är en del av Staffantorps kommun. Från Uppåkra in till centrala Lund är det cirka 7 kilometer och in till Malmö cirka 14 kilometer. Detta läge mellan två av Skånes största städer gör det till ett attraktivt utflyktsmål för både privatpersoner och skolklasser. Närheten till motorvägen E22 gör det även enkelt att ta sig till platsen från övriga delar av Skåne. Man tar sig till Uppåkra arkeologiska center med bil, som går bra att parkera på centrets parkering. Det går även regionbussar som stannar cirka 10 minuters gångväg bort. Förutom Uppåkra arkeologiska center finns även en kyrka, en liten möbelbutik samt ett antal bostadshus. Det är på åkern söder om Uppåkras arkeologiska center som utgrävningar skett och viktiga historiska fynd har gjorts.

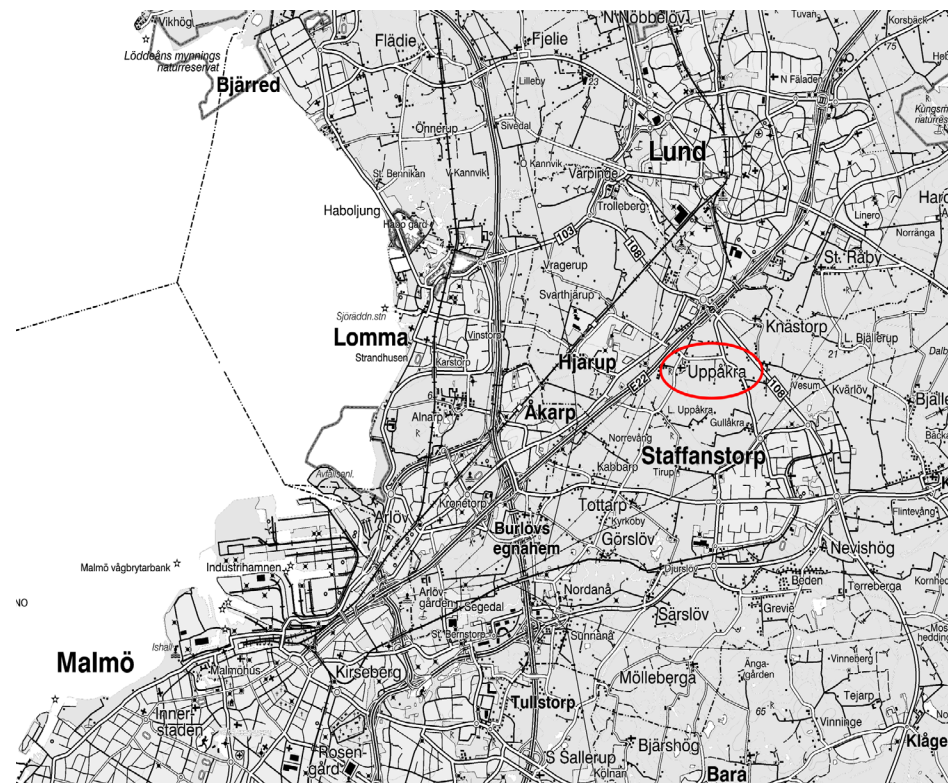

Fig 5. Översiktskarta Malmö-Lund området, röd gräns markerar Uppåkra.
© Lantmäteriet

3.1.2 Platsens karaktär och uppbyggnad

Uppåkra arkeologiska center har besökare under sommarhalvåret, då det arrangeras olika evenemang och guidade turer under säsongen. I anslutning till verksamheten finns även ett café där besökare kan köpa fika. Innan Uppåkra arkeologiska center fick tillgång till lokaler och tomt som tidigare varit en privatträdgård som tidigare har fungerat som prästgård, innehöll den många olika buskar med prydnadsvärde. Bland annat paradisbuske (*Kolkwitzia amabilis*), fläder (*Sambucus nigra*), idegran (*Taxus baccata*), stenros (*Rosa canina*), liguster (*Ligustrum vulgare*), prydnadsaralia (*Aralia elata*) och flera olika sorters spirea. Även träd som lind (*Tilia cordata*) och japanskt körsbär (*Prunus serrulata* 'Kanzan') finns på platsen. Sedan Uppåkra arkeologiska center flyttade in i lokalerna har trädgården inte tagits hand om kontinuerligt, vilket har förorsakat att vegetationen blivit förvuxen samt har behov av beskärning och gallring. Klimatet på platsen är mildt under vinterhalvåret och torrt och varmt under sommaren då vi befinner oss i Zon 1. För att bestämma vilka växter som skulle användas på platsen gjordes en jordanalys i två skilda delar av området. Efter genomförd jordanalys kunde ett pH-värde på mellan 5,6 och 5,8 fastställas. Efter fortsatt analys framkom det att jordarten är en moränlättna, vilket innebär att jorden är idealisk och lätthanterlig och bra som växtsubstrat för de flesta växter (Gustavsson 2018).

3.1.3 Analys av nuläget i relation till den framtida utvecklingen

På platsen finns en stor variation vad gäller vegetationen. Det finns stora vackra lind- och körsbärsträd

samt ett buskage bestående av diverse olika arter, som efter översyn och beskärning bland annat av döda grenar har potential att tillföra prydnadsvärde och rumslighet på platsen. Den varierande vegetationen bidrar trots ett något vildvuxet intryck till att platsen känns lummig och mysig. Till följd av många år av utebliven skötsel så har en del arter i buskaget spridit sig genom rotskott. Kontinuerlig röjning av dessa dessa kan kräva stora skötselinsatser, vilket kan bli problematiskt i den framtida utvecklingen av platsen.

Platsens utformning har inte förändrats något sedan det arkeologiska centrat flyttade dit sin verksamhet, vilket innebär att platsens karaktär och utformning fortfarande återspeglar en privat trädgård, istället för ett viktigt besöksmål för skolklasser och turister.

Således blir intrycket av platsen anonymt och saknar koppling till Uppåkra arkeologiska centers verksamhet och platsens historia. Den befintliga karaktären är väldigt sluten mot omgivningen vilket gör att platsen känns intim och trygg. Det medför dock att platsen inte kopplas samman med de anslutande ytorna och blir istället, utifrån sett, en anonym och avgränsad plats. Gällande framkomligheten så finns det en ramp upp till caféet men däremot ingen lämplig tillgänglighetsanpassad gång till caféets sittplatser som endast nås via bruksgräsmattan, vilket inte är ett lämpligt underlag för hjul eller personer med rörelsehinder. Sammantaget är det främst den befintliga vegetationen samt avsaknaden av tillgänglighetsanpassning som kräver en förändring för att utvecklingen av platsen ska bli mer komplett.

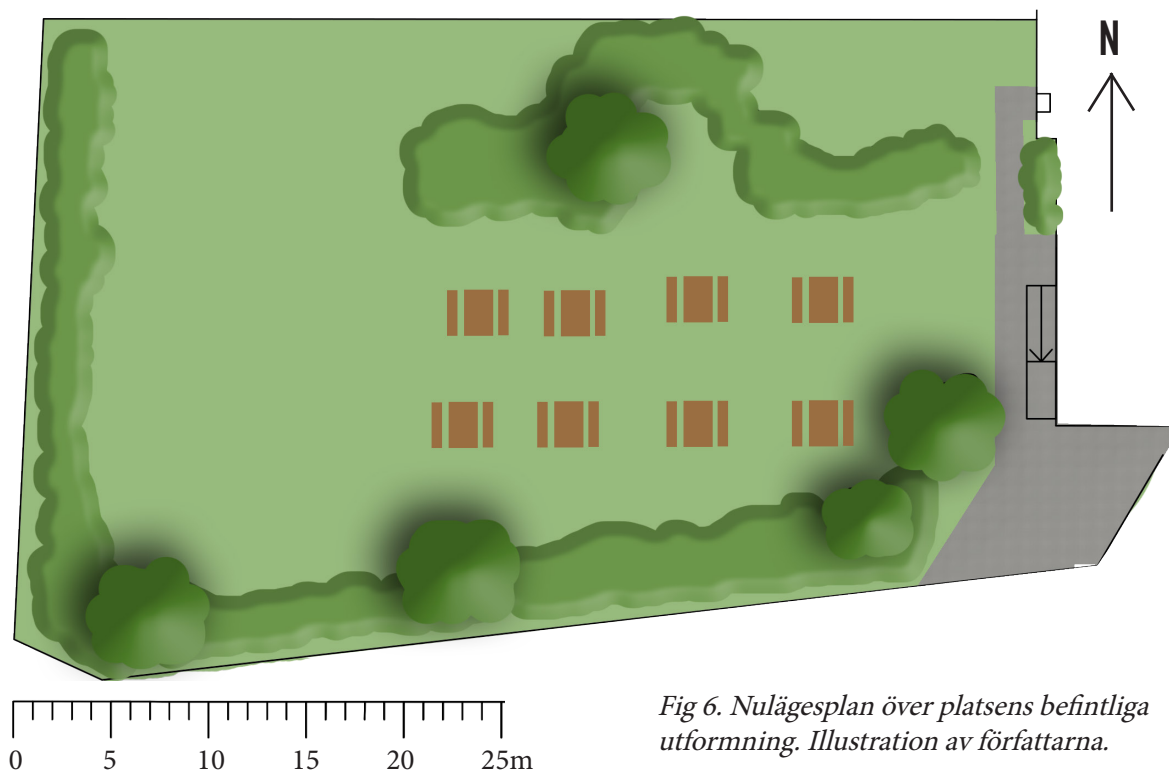

Fig 6. Nulägesplan över platsens befintliga utformning. Illustration av författarna.

3.2 Platsens utformning

3.2.1 Platsen tar form

Vår vision för Uppåkra arkeologiska center är att skapa en utemiljö som både bjuder in till vila och fikastunder och lek utan att vara en traditionell lekplats. För att uppnå denna vision vill vi med hjälp av vegetation, gångar och ny topografi förändra den befintliga, plana bruksgräsmattan till en varierad utemiljö med rum som har olika karaktär som känns både lekfull, spännande och där cafédelen utvecklas till att vara rogivande.

3.2.2 Växtval med utgångspunkt i ståndortsförhållande, historisk koppling och lekvärde

Utifrån jordanalysen som öppnar för användning av ett brett utbud av växter är målet att knyta växter till den historiska aspekten genom att lyfta fram sådant som kan ha vuxit i närområdet av boplatserna i Uppåkra under Vendeltiden 550 år.e.kr - 800 år.e.kr (Winge, 2018). Växtvalet har därför getts en historisk koppling till sådant som troligen odlades och förekom naturligt. Några exempel på växter som kommer att fylla den funktionen är hassel (*Corylus avellana*), lind (*Tilia cordata*), järnek (*Ilex aquifolium* 'J.C van Tol'), idegran (*Taxus x media* 'Hillie'), smultron (*Fragaria vesca*), såpnejlika (*Saponaria officinalis*), körsbär (*Prunus serrulata* 'Kanzan'), äpple (*Malus domestica*), hägg (*Prunus padus*), humle (*Humulus lupulus*) och olika ängsblommor (Lundquist, 1994 10). Fullständig växtlista presenteras tillsammans med planteringssplan under rubrik 3.2.12.

3.2.3 Övergripande struktur

Övergripande kommer platsen att gestaltas på så sätt att området delas in i olika rum som leder besöka-

ren från matplats/uteservering till lek och vidare till historiska element såsom lektempel och kullar (gravhögar). Delen av platsen som fokuserar på lek består av flera olika lekmoment som på olika sätt kopplas samman till en helhet med flöde i leken, detta ger barnen möjlighet att springa runt på hela platsen och ständigt upptäcka nya saker såsom en naturlig miljö. På gårdsplanens norra sida möter besökaren kullar för lek med inspiration från platsens gravhögar. Väster om lek-kullarna och vid det ena templets norra sida löper en balansgång av stockar och stubbar genom ett smultronland med en blandning av både röda och vita bär. Intill lek-kullarnas östra sida möter besökaren världsträdet Yggdrasil som är omringat av lekbuskage. Tanken är att lek är något som kom-

mer att vara tillåtet på hela området med tillgång till både hemliga och utmanande delar som till exempel lekbuskage och lek-kullarna. Genom att följa gångarna i området kan besökare upptäcka områdets olika delar och attraktioner. Vid huvudbyggnaden och centrets framsida finns två alternativa fikaplatser att välja på, en snett till vänster från byggnaden och en snett till höger sett från byggnaden. Gångar av stenmjöl kommer i organiska former att leda besökaren till dessa fikaplatser. För att öka känslan av rumslighet planteras omslutande vegetation. En ny funktion som beställaren önskat att platsen skall uppfylla är att ett gångstråk ska knyta samman platsens alla delar med anslutande omgivningar. Här har vi valt att skapa en ny entré i det sydvästra hörnet som via en torgliknande yta ansluter

Fig 7. Illustrationsplan över platsens tänkta förändring. Illustration av författarna

till de historieinspirerande byggnaderna. Entrén skall fungera som en samlingsplats vid guidade turer runt området samt som en gång som leder förbi de historiska byggnaderna, äppelträd och ängen och världsträdet Yggdrasil.

3.2.4 Lekbuskage och trädet Yggdrasil

Befintligt på platsen finns ett stort japanskt körsbärsträd (*Prunus serrulata* 'Kanzan'). Detta har sedan tidigare blivit kallat för Yggdrasil av de barn som kommer och besöker platsen, förmodligen då trädet är dominerande i dess storleksklass på platsen och beläget intill ett befintligt tätt buskage där barnen gärna leker. Det stora trädet beläget i buskaget kan liknas vid ett av träden i den heliga lunden, dit människor kom för att tillbe.

Både trädet och buskaget har vi i samråd med beställare valt att behålla för att bevara dess lekvärden, dock anser vi att en viss beskärning av döda grenar krävs. Vi har även valt att expandera lekbuskaget för få en större variation genom att plantera in nytt växtmaterial. Den nya delen av buskaget kommer att bestå av en blandning mellan hassel (*Corylus avellana*), ormhassel (*Corylus avellana* 'Contorta') (sistnämnda hasseln enligt beställarens önskemål som vi lagt till trots att den kan ha svårt att hävda sig i detta sammanhang) och prakthäggmispel (*Amelachier lamarckii*). Kombinationen av dessa växter har bland annat uppkommit då till exempel nötter från hassel är något både människor och djur ätit sedan forntiden (Ek, 2018). Även vårtbjörk (*Betula pendula*) och europeisk lärk (*Larix decidua*) kommer planteras som amträd i lekbuskaget, för att så småningom avverkas när hela buskaget etablerat sig ordentligt. Utöver historiska kopplingar

bidrar även buskage och den nya vegetationen till stora lekvärden då kombinationer mellan täta och gleša buskar är viktiga miljöer för barns lek utomhus. Det är i dessa buskage som barn kan gömma sig, jaga varandra, klättra och bygga (Lenninger och Olsson 2005, 28). Lekbuskaget innefattar även en slingrande gång av stenmjöl där besökare både kan gå, springa och ta sig fram med rullstol. Slingan är ett viktigt element för platsen då den både bjuder in barn till att våga ta sig in och utforska miljön, men även ett element där rullstolsburna kan ta sig fram och integreras i leken (Boverket 2015). Det japanska körsbärsträd som omges av både av en slingrande stenmjölsgång och buskage kommer framhållas ytterligare som världsträdet Yggdrasil med hjälp av små figurer både nere vid stammen och uppe i kronan. Figurerna får representera de varelser som enligt nordiskt mytologi fanns i

världsträdet. I samband med inventering av områdets vegetation konstaterades att det japanska körsbärsträdet är gammalt med sviktande vitalitet. Därav bör ett ersättande träd så småningom tillföras. Vårt förslag är att plantera en Vresbok (*Fagus sylvatica* 'Tortusa group') utanför lekbuskaget, för att fungera som Yggdrasil om körsbärsträdet skulle behöva tas bort i framtiden. Vi föreslår just arten bok och sorten vresbok då bok enligt forskning var ett träd som knöts till helighet (Oostra och Gunnarsson. 2005, 25-26). Vresboken har ett karaktäristiskt och annorlunda växtsätt som gör att den väl kan representera världsträdet.

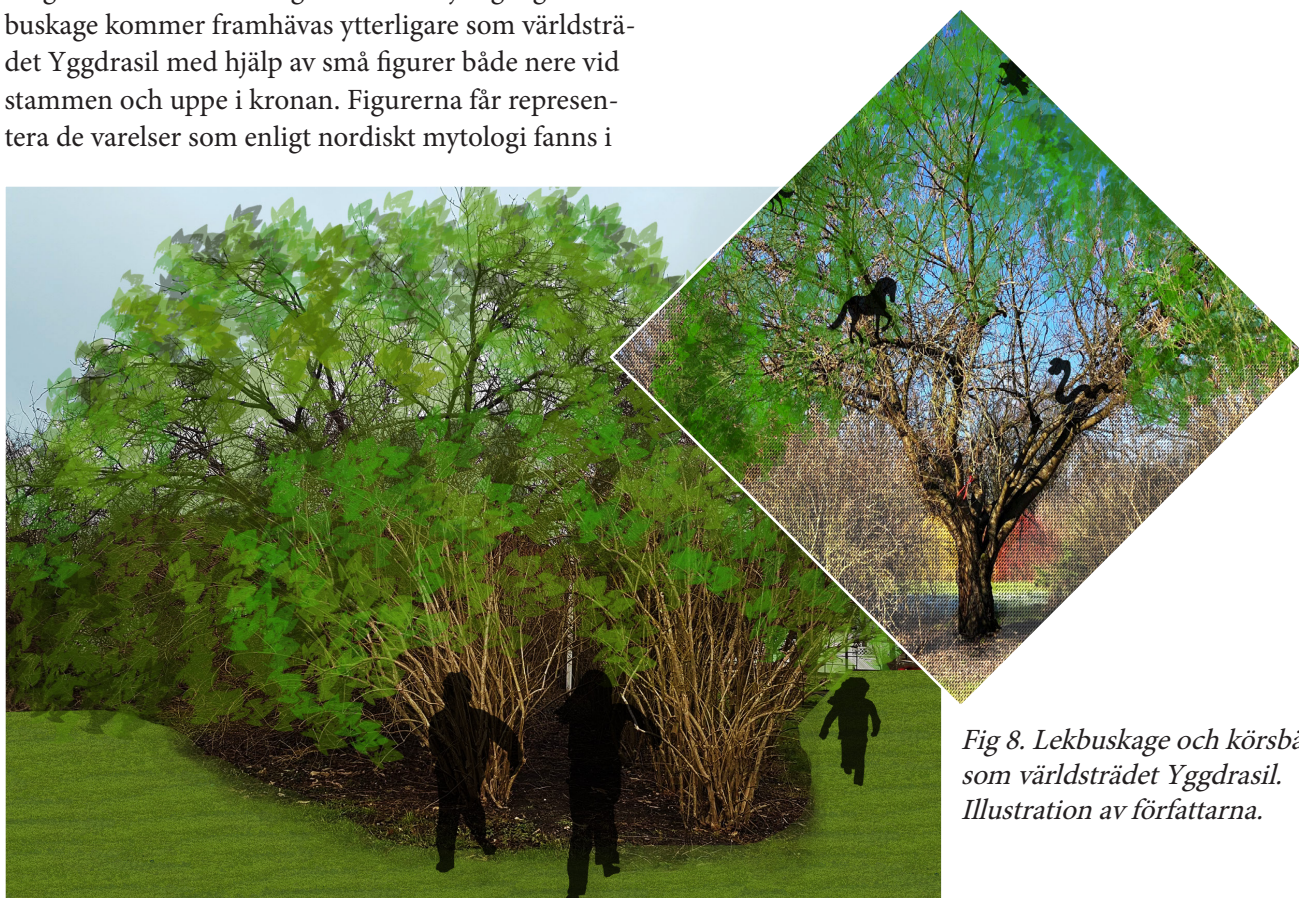

Fig 8. Lekbuskage och körsbärträdet som världsträdet Yggdrasil. Illustration av författarna.

Fig 9. Ängsplantering inspirerad av naturäng med klippta stråk. Skiss av författarna

3.2.5 Blomsteräng

Runt de bebyggelsenära miljöerna fanns det ofta odlingar och gräsbärande marker av olika slag. Dessa marker kunde innehålla bland annat ängsväxter, sädesslag, frukt- och bärodlingar samt medicinalväxter. I gestaltungsförslaget har vi valt att utesluta medicinalväxter då många av de växter som användes till medicin-trädgården mer eller mindre är giftiga, som exempelvis bolmört (Lundberg selection AB. 2015). Den stora ytan i den södra delen av platsen kommer istället att bestå av en ängsplantering. Denna äng är tänkt att efterlikna de ängar som fanns i de bebyggelsenära miljöerna under Vendeltiden. Ängsblandningen som ska etableras på platsen består av bland annat gulmåra, smörblomma, svartkämpar och såpnejlika. Genom ängen ska olika stråk klippas för att skapa gångar som tillåter besökare att röra sig genom ängen fram till platsens olika delar. På så vis kan man uppleva ängen både från utsidan och från ängens gångar. De klippta gångarna leder även fram till tre äppelträd där platsens besökare kan plocka frukt. Äppelträden knyter an till platsens historia och kulturäpple som fanns i närheten av de bebyggelsenära miljöer under Vendeltiden (Blomquist, 1994 10).

3.2.6 Cafédela

I dagsläget finns två rader med bänkbord uppraddade längs den stora gräsmattan, vi har i enlighet med beställarens önskemål valt att istället skapa två avgränsade områden med plats för dessa bänkbord där caféets gäster kan avnjuta en fika i en lummig och inbjudande miljö. Vår ursprungliga tanke med den första avgränsade platsen var att den skulle omringas helt av ny vegetation. Efter inventering av det befintliga växtmaterialet fann vi det som ett lämpligare alternativ att istället behålla en del av den befintliga vegetationen och komplettera med nya växter. På så sätt skapas en halvcirkel av växter runt ytan, som tillåter besökarna att få uppsikt över barnen som leker samtidigt som de får skydd från sol och vind. Växtmaterialet vi valt att tillföra består av bland annat pyramidjärnek och hybrididegran, dessa växter valdes då beställaren önskat att blanda in något vintergrönt på platsen. Vi har även valt att tillföra fläder då detta är en växt som redan finns i det befintliga buskaget och som vi önskar framhäva mer. Detta då flädern var en av de växter som började introduceras i Norden under Vendeltiden (Lundquist, 1994 110). Lind är något som även kommer planteras och som är tänkt att referera till de heliga lundar som fanns under järnåldern och Vendeltiden samt för att skapa kontraster i vegetationen genom höjd och formspråk.

Den andra sittplatsen har vi valt att placera i den nordöstra delen med utrymme för fika. I dagsläget finns det inte någon befintlig vegetation där. Här vill vi därför skapa en lummig plats bland buskaget som avgränsar helt från den resterande ytan. För att undvika att ta bort den befintliga vegetationen tänkte vi från början använda den befintliga gången till platsen, men efter samtal med beställaren valde vi att istället ta bort

en del av det befintliga buskaget och istället leda en gång genom buskaget in mot platsen. Anledningen till detta är att verksamhetens kontor har sin ingång där vår ursprungliga tanke var att gången till platsen skulle gå. Beställaren önskade istället en separat gång till den nya ytan. För att dela av mot verksamhetens privata ingång planteras ny vegetation i form av prakthäggmispel, hassel, pyramidjärnek och hybrididegran. Den nya vegetationen är tänkt att bidra med vintergröna kvaliteér samt passa ihop med det befintliga buskaget.

*Fig 10. De två olika cafédelarna.
Illustration av författarna*

3.2.7 Kullar

Vid platsens nordvästra hörn har vi valt att skapa tre gräsklädda kullar i olika storlek. Enligt resultat från vår litteraturstudie så inspireras barn till att leka bland annat av platser med varierande topografi, då ett viktigt element i leken är att kunna springa nedför och klättra uppför hinder (Halldén, 2009). De tre kullarna i varierande storlek blir roliga utmaningar att springa över och för lek samtidigt som de knyter an till platsens historia om de Tre högars marknad som tros ha funnits på platsen.

De tre kullarna refererar även till de två befintliga gravhögarna i Uppåkra, Storehög och Lillehög samt den tredje gravhög som tros ha funnits på platsen. De tre olika stora kullarna kommer på så vis både att bli en del av leken då barn kan springa över kullarna samtidigt som de kan fungera som referensobjekt när centret håller i guidade turer och berättar om de tre Vendeltida gravhögarna i Uppåkra.

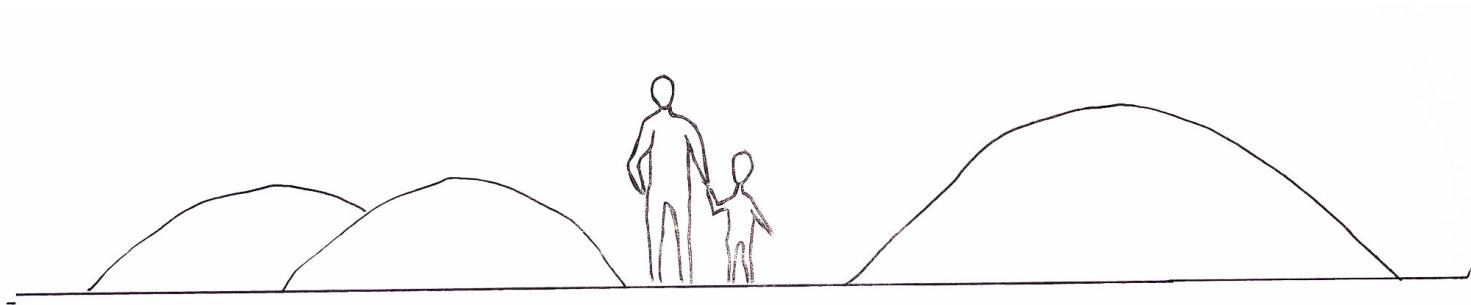

Fig11. De tre gräsklädda kullarna med inspiration från berättelsen om Tre högars marknad. Skiss av författarna.

3.2.8 Gärdsgård

Utmed platsens södra och västra sida löper en trafikerad väg som i nuläget avgränsas med det befintliga buskaget i kombination med en klippt häck. Både den klippta häcken och det befintligt buskage kommer enligt beställarens önskemål till stor del att tas bort för att öppna upp platsen mot området där utgrävningarna sker samt göra platsen mer synlig för besökare. Borttagningen av det förvuxna buskaget är även ett önskemål av beställaren då stora maskiner behöver ha plats att komma in och bygga de historieinspirerade byggnader som ska vara en viktig del av platsen. Vi har dock valt att behålla en del av den befintliga vegetationen närmast huslivet då den bidrar till skugga och vindskydd för fikaplatserna närmast entrén.

För att avgränsa vägen från Uppåkra arkelogiska centers utemiljöer har vi valt att bygga en gärdsgård som både knyter an till historien på platsen samtidigt som den hindrar barn från att springa ut på vägen. Enligt Mårten Sjöbecks bok *Skånska gärdsgårdar*, ett bidrag till kunskapen om dess former och utbredning (1925, 90) så var den flätade gärdsgården en av de vanligaste trähägnadstyperna i Skåne under järnåldern och fram till medeltiden. Vidare beskriver Sjöbeck (1925, 90) att dessa flätade gärdsgårdar konstruerades av stavar från en (*Juniperus*) som skars av i brösthöjd och slogs ned i jorden med ungefär en halv meters mellanrum. Vidjor flätades sedan mellan de nedslagna stavararna (Se bild 12).

3.2.9 Plank med humle

Den norra delen av utemiljön angränsar till grannens rosenträdgård, där ett plank kommer att byggas för avgränsning. Över planket låter vi humle (*Humulus lupulus*) klättra. Humlen har som uppgift att täcka

planket och på så sätt skapa en mer naturlig känsla som stämmer in på platsens önskade tema. Anledningen till att just humle valts för detta ändamål är både dess egenskap som snabbväxande samt att växten går att koppla till den historiska tidsepok, Vendeltiden, som platsen inspireras av då det under denna tid tillverkades öl smaksatt med humle (Karlsson Strese, Tollin och Hagenblad. 2012).

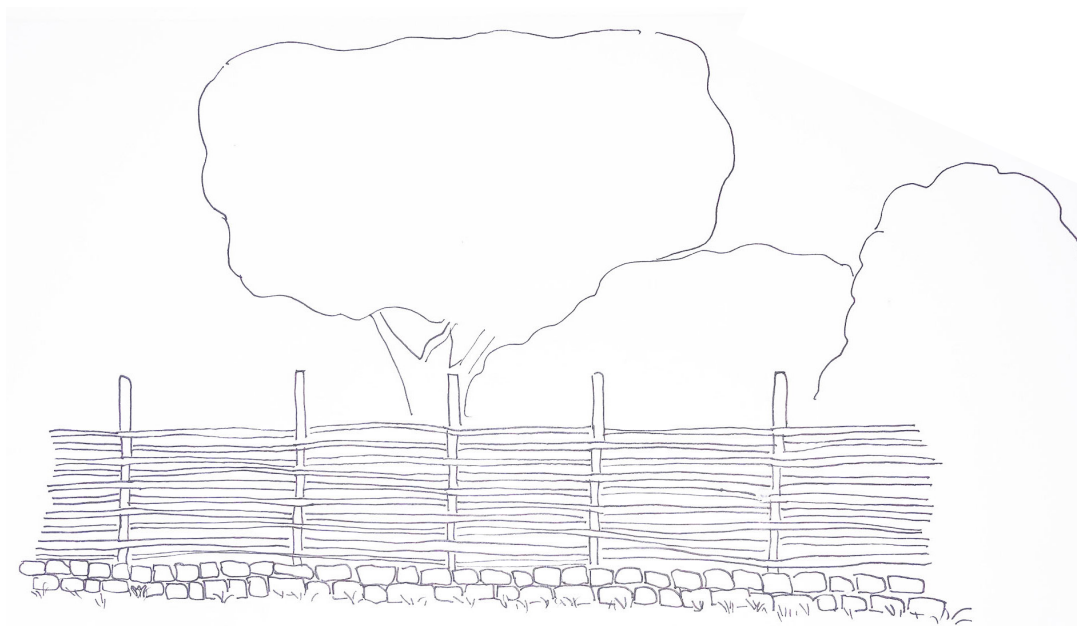

Fig 12. Flätgärdsgård som gränsar mot parkeringen. Skiss av författarna.

3.2.10 Stockar och stubbar för lek

Befintligt på platsen finns det några stockar som barnen tycker om att klättra och balansera på. Vår tanke är därför att behålla dessa samt lägga till fler stubbar som barnen kan hoppa mellan. Dessa stockar och stubbar kommer att placeras mellan kulthuset och buskaget i väster vilket ger en annan möjlig väg mot kullarna. Balansbanan ger barnen möjlighet att själva välja svårighetsgrad genom olika vägar. Anledningen till att just stubbar och stockar valts som redskap är att de består av ett naturmaterial som bidrar till en spännande och naturlig miljö. Trämateriel har även en koppling till historien.

Fig13. Balanslek på stubbar. Skiss: författarna

Fig 14. Stockar som lekredskap. Illustration av författarna.

3.2.11 Illustrationsplan

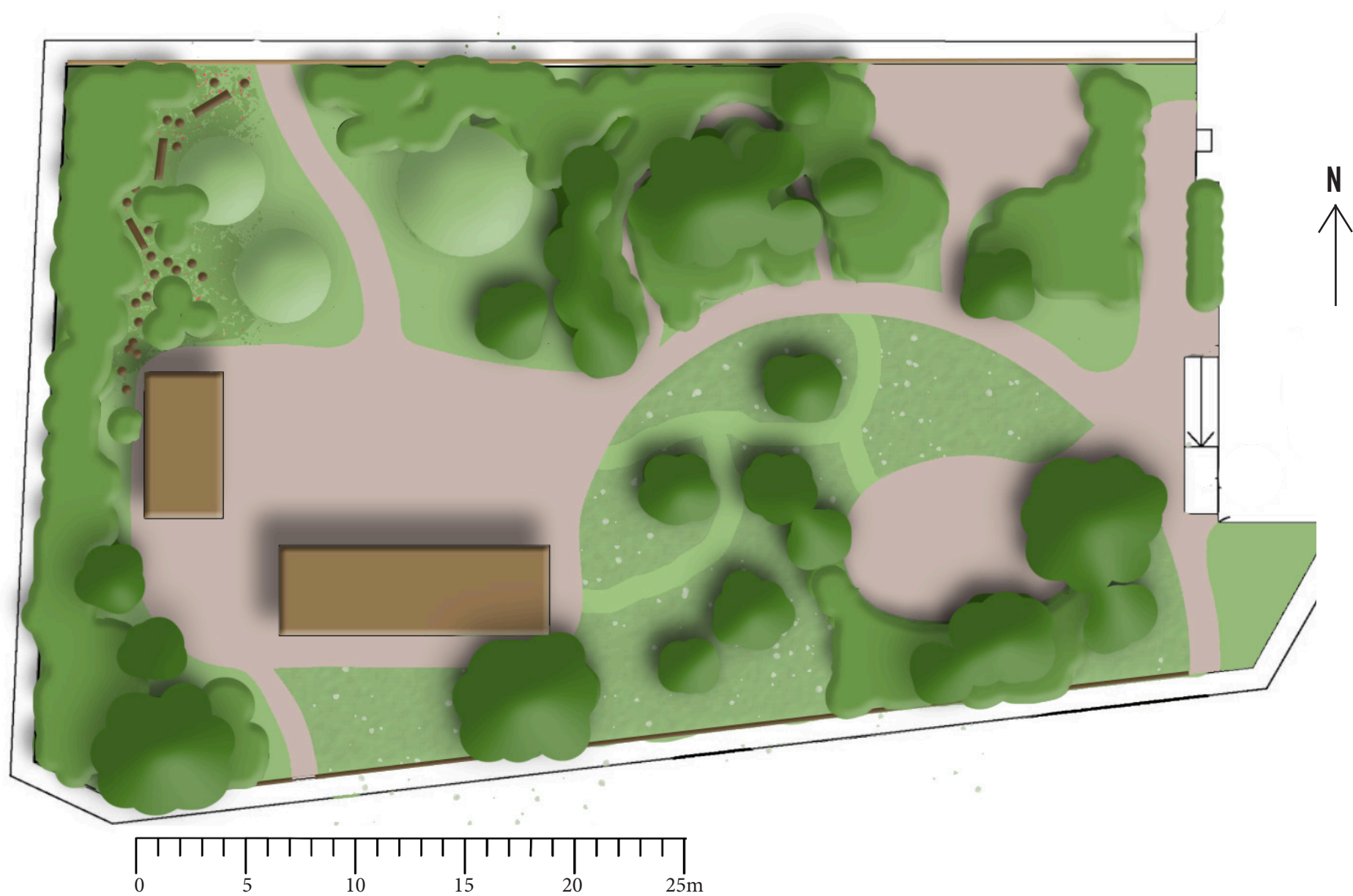

Fig 15. Illustrationsplan över områdets tänkta förändring. Illustration av författarna.

3.2.12 Planteringsplan och växtlista

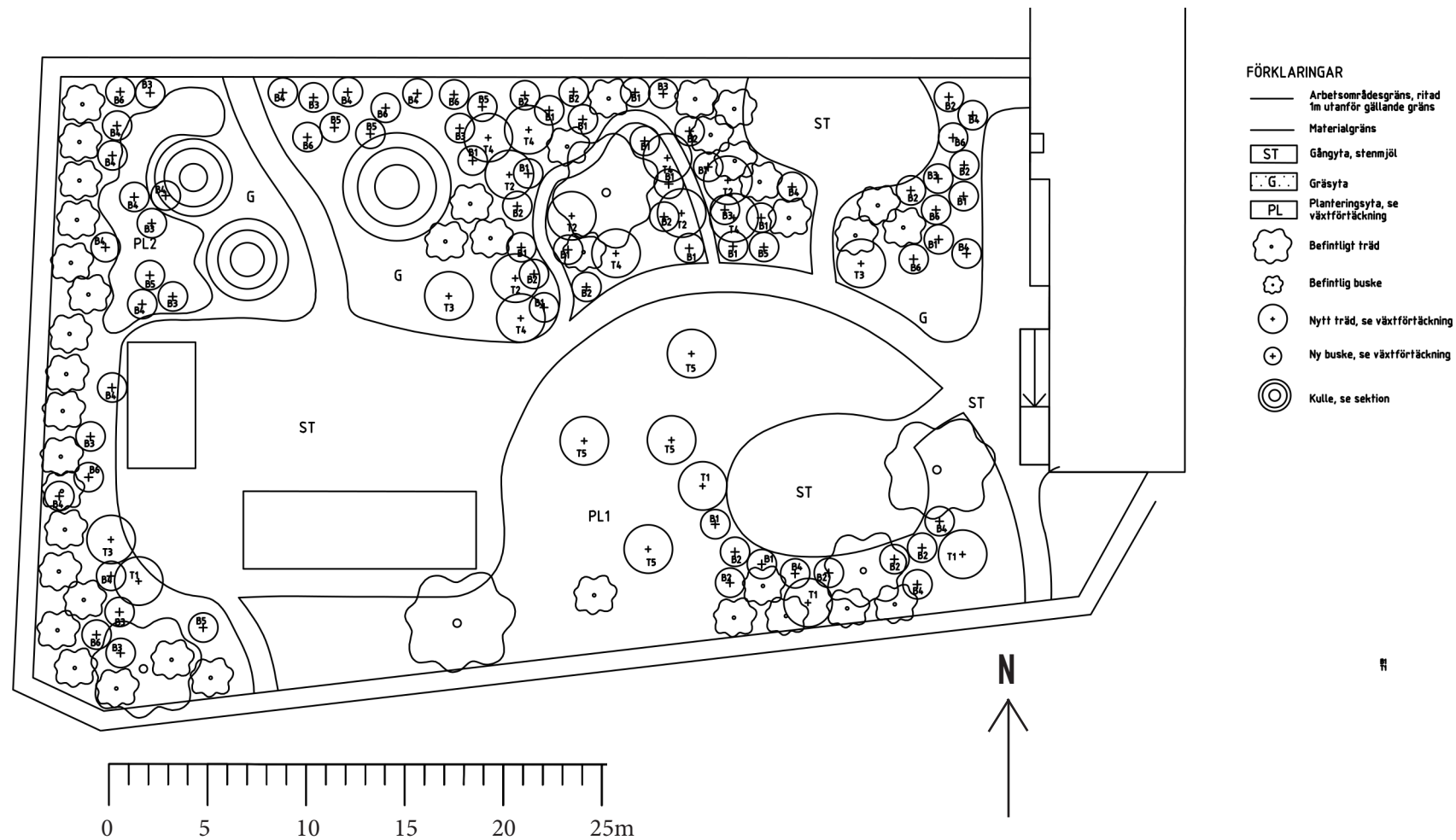

Fig 16. Planteringsplan med beteckningar för ny vegetation. Ritning av författarna.

Växtlista

Beteckning	Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Kvalitet	Antal	Anmärkning	Pris/st
T1	<i>Tilia x europaea</i>	Parklind	200-250 ungträd co	1		500
T2	<i>Betula pendula</i>	Vårtbjörk	150-200 ungträd co	5	Amträd till B1 och B2	290
T3	<i>Fagus sylvatica</i> 'Tortusa group'	Vresbok	-	2		
T4	<i>Larix decidua</i>	Europeisk lärk	100-120 co/kl	5	Amträd till B1 och B2	290
T5	<i>Malus domestica</i> 'Agnes'	Äpple	3-4 år omlanterad co 30 l	4		1400
B1	<i>Amalachier lamarckii</i>	Prakthäggmispel	125-150 solitär 3x kl	8		690
B2	<i>Corylus avellana</i>	Hassel	busk co 5 l	15		125
B3	<i>Corylus avellana</i> 'Contorta'	Trollhassel	60-80 busk co/kl	6		300
B4	<i>Ilex aquifolium</i> 'J.C. van Tol'	Pyramidjärnek	100-125 solitär 3x kl	6		1000
B5	<i>Prunus padus</i>	Hägg	150-200 ungträd co	7		380
B6	<i>Taxus x media</i> 'Hillie'	Hybrididegran	50-60 co/kl	3		300
B7	<i>Sambucus nigra</i>	Fläder	busk co 5 l	4		115
PL1	"101 normaläng" Pratensis ängsblandning	Ängsblandning	-	385m ²		1800
PL2 ₁	<i>Fragaria vesca</i> 'Mignonette'	Smultron, röda bär	Frösådd 120 frön	30m ²	Blandas 50% med PL2 ₂	30
PL2 ₂	<i>Fragaria vesca</i> 'Yellow wonder'	Smultron, vita bär	Frösådd 120 frön	30m ²	Blandas 50% med PL2 ₁	30
	<i>Humulus lupulus</i>	Humle	-	-	Klättrar på plank	
	<i>Sapornaria officinalis</i>	Såpnejlika	Frösådd 1,5 kg	-	Ingår i PL1	27

Figur 1. Lista över föreslagen ny vegetation

4. Slutsatser och diskussion

I följande del återkopplar vi till våra frågeställningar samt diskuterar och kritiskt granskar våra resultat, vårt metodval, vår arbetsprocess och platsens framtida utveckling.

Fig 17. Fotokollage med bilder från Uppåkra arkeologiska center. Foto av Sofia Winge

4.1 Metod och arbetsprocess

Arbetets metod och process har bestått av många möten med beställaren och flera platsbesök för att inventera ytan. Mötena med beställaren har varit väldigt givande genom arbetets gång och det är till stor del dessa möten som har fått gestaltningen av platsen att ta börja form redan i ett tidigt skede. Beställaren hade en tydlig bild av vilka olika funktioner som de önskade att platsen skulle innehålla, men behövde framför allt hjälp med att knyta samman dessa delar för att på bästa sätt optimera platsens funktion. Samarbetet med Uppåkra arkeologiska center har fungerat mycket bra, då de varit hjälpsamma och tillmötesgående genom hela arbetsprocessen genom att tillhandahålla material i form av litteratur om Uppåkras historia och utgrävningar samt berätta om platsens historia. Det har resulterat i att vi i ett tidigt skede kunnat sätta oss in i tidsepoken Vendeltiden som de önskade att platsen skulle inspireras av.

Analys och inventering av platsen har enbart utförts av oss, vilket medför att resultat och slutsatser från platsanalysen enbart grundar sig på våra upplevelser och intryck av platsen. Eventuellt hade analysen blivit mer precis om någon form av enkät eller kvalitativa intervjuer utförts med exempelvis skolklasser med barn som besökt platsen tidigare, detta hade kunnat vara en givande faktor för att få en större förståelse för vad barnen uppskattar på platsen och vad de tycker att platsen saknar i dagsläget. Förundersökningar av olika parkkaraktärer hade även kunnat leda till att våra uppfattningar under analysen av platsen sett annorlunda ut.

Litteraturen som analyserats består av vetenskaplig litteratur i kombination med avhandlingar, förslag till riksdagsbeslut samt populärvetenskaplig litteratur och debatt- artiklar. Vad som skulle kunna ses som ett problem med litteraturen vi använt oss av, är bland annat de debattartiklar som använts där skribenten framför sina personliga åsikter kring informationen, vilket medför att dessa delar av litteraturstudien kan bli vinklade.

Ett annat eventuellt problem vi stött på under arbetets gång är att den litteratur som beskriver de arkeologiska fynden i Uppåkra skulle kunna ge en missvisande bild av verkligheten och fyndplatsen då antalet utgrävningar inte kan styrka ytans storlek på 50 hektar och dess potentiella fynd. Vad som förmodligen är en fyndrik utgrävningsplats skulle också kunna vara ett betydligt mindre rikt fält i den mån slutsatserna efter ett antal provgrävningar har lett till en allt för optimistisk tolkning.

4.2 Återkoppling till frågeställningar

Syftet med vårt arbete har varit att undersöka hur en plats för naturlek kan gestaltas med inspiration av en historisk tidsepok. Vi har även valt att undersöka barns sätt att leka och hur man kan integrera barn med funktionshinder i utomhusleken. Gestaltungs-förslaget grundar sig i analysen av platsens befintliga kvalitéer och brister samt resultaten från litteraturstudien. Beställarens önskemål om ett historiskt tema är något som har styrt vårt slutliga gestaltungs-förslag.

Den första frågeställningen lyder: Vad karaktäriserar de bebyggelsenära miljöerna under Vendeltiden vad gäller struktur, typiska element och växtanvändning?

De bebyggelsenära miljöerna under Vendeltiden tros mestadels ha bestått av odlingsmark. I övrigt har landskapet haft en relativt naturpräglad karaktär och inga planerade trädgårdar tycks ha existerat. Vi har i vår utformning av utemiljön valt att genom våra växtval försöka återspegla platsens historiska koppling. Platsens olika delar som är tänkta för lek kopplas både till platsens faktiska historia i kombination med mytologiska nordiska sägner från Vendeltiden, för att skapa en plats för lek där det finns utrymme för fantasilekar och många olika tolkningar av platsens respektive delar.

Vår andra frågeställning lyder: Vilka aspekter kan vara viktiga i utformningen av en tillgänglighetsanpassad lekmiljö inspirerad från Vendeltiden?

För att en lekmiljö ska vara tillgänglighets- anpassad är det viktigt att markmaterialet är lätt att ta sig fram över med hjul och för personer med nedsatt rörelseförmåga. Detta är något som vi haft i åtanke genom gestaltningen av platsen och vi har övervägt olika alternativa material i gångar som leder till platsens olika delar. Vi valde slutligen att gångar av stenmjöl var det mest optimala materialet för vår utformning. Trots att andra typer av material, såsom asfalt eller betong, är enklare att ta sig fram över så valde vi stenmjöl då vi anser att det är det bästa alternativet som både passar in på kriterierna tillgängligt och historieinspirerat.

Att barn med funktionshinder skall ha möjligheten att aktivt integreras i leken är en annan viktig aspekt för det tillgänglighets- anpassade lekmiljön. Här har vi blivit tvungna att kompromissa i relation till vissa lekmoment, då det är näst intill omöjligt att

tillgänglighetsanpassa alla ytor i en lekmiljö. Vi har istället valt att fokusera på att det ska finnas flera olika lekaktiviteter att välja mellan där alla inte kan göra allt, men alla kan göra något. Ett exempel på detta är den slingrande stenmjölsgången som leder in i lekbuskaget, denna gång tillåter även rörelsehindrade barn att komma in i lekbuskaget och på så sätt integreras i leken. Även de tre kullarnas varierande topografi tillåter barn med visst rörelsehinder att själv kunna bestämma sin svårighetsgrad på leken.

4.3 Platsens framtid

Att realisera våra förslag till platsens nya utformning tror vi kommer att bidra till att fler besökare söker sig till platsen, då den genom vår omgestaltning får fler intressanta moment och blir mer tillgänglig. Vår tänka gestaltning innehar en rikare miljö som återspeglar både det arkeologiska centrets verksamhet och Up- påkras historia. En vidareutveckling av verksamhetens anslutande ytor är önskvärd för att hela platsen ska bli tillgänglighetsanpassad.

Något som inte tas upp i studien men som är av stor vikt för att platsen ska uppnå tänkt karaktär är behovet av skötsel. I samband med att den nya vegetationen etableras bör personal med kunskap inom skötsel hyras in periodvis eller rådfrågas för att på så vis undvika att drastiska skötselåtgärder behöver vidtas i framtiden.

4.4 Slutsatser

En miljö för naturlek med historisk inspiration bidrar till en varierad lek med många olika upptäckande moment. Leksekvenserna blir lärorika och stimulerande både fysiskt och psykiskt när aktiv lek kom-

bineras med historiska referenser. Trots att det finns svårigheter med att få en miljö med dessa naturlika karaktärer att bli helt tillgänglighets- anpassad, så anser vi att det är av stor vikt att alla barn ska kunna interagera i leken. Genom vår framtida yrkesroll som landskapsingenjörer kan vi komma att arbeta med miljöer där barn vistas, det har varit inspirerande för oss att studera hur barns lek i utemiljöer kan stimuleras och hur en integration av barn med funktionsvariation lämpligen sker.

5. Referenser

Tryckta källor

Boverket. (2005). *Enklare utan hinder*. Karlskrona: Boverket

Emanuelsson, U., Bergendorff, C., Billqvist, M., Carlsson, B. & Lewan, N. (2002). *Det skånska kulturlandskapet*. Lund: Bokförlag Signum i Lund.

Gunnarsson, Allan. (1988). *Träden och människan*. Kristianstad: Rabén & Sjögren bokförlag.

Halldén, Gunilla. (2009). *Naturen som symbol för den goda barndomen*. Stockholm: Carlsson förlag.

Lenninger, Anna, och Olsson, Titti, (2006). *Lek äger rum: planering för barn och ungdomar*. Stockholm: Formas

Lundquist, Kjell. (1994). *Bondens trädgård - en funktion av många nyttiga och några sköna växter*. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 6

Mårtensson, F. (2005) "Barn vill vara där det händer saker", *Gröna fakta: Många kojor och mycket spring: att planera med barns perspektiv*, ss. 2-5. Alnarp: Movium, SLU

Mårtensson, F. (2004). *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae Agraria 464, Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.

Norén-Björn, E. (1977). *Lek, lekplatser, lekredskap*. Stockholm: Lekmiljörådet/Liber Förlag

Oostra, S. och Gunnarsson, A. (2005). *Lunden och tiden - En studie av lundbegreppets användning och betydelse genom tiderna inom det svenska språkområdet*. Alnarp: Rapport 05:3, Institutionen för landskapsplanering.

Sjöbeck, M. (1925). *Skånska gärdsgårdar, ett bidrag till kunskapen om dess former och utbredning*. Skötsel av kulturvärden i odlingslandskapet. 1994-1995. [faktablad] Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Wahlund-Nilsson, C. (2002), *Trappor, trösklar och tanklöshet: barn och unga med funktionshinder om rätten till lek och fritid*. Stockholm: Rädda barnen

Internetkällor

Ek, B. (2018). Skogssverige. *Det du vill veta om skog*. Tillgänglig: <https://www.skogssverige.se/skog/svenska-trad/hassel> [2018-03-05]

Ericsson, A. (2001). *Möre mellan järnålder och medeltid - omvandlingen av ett agrarlandskap*. Tillgänglig: http://www.academia.edu/3812900/Möre_mellan_järnålder_och_medeltid_omvandlingen_av_ett_agrarlandskap [2018-03-19]

Gatukontoret Malmö. (2012). *Teknisk Handbok. Projektering*. Tillgänglig: http://www.projektering.nu/files/Tillganglighet_lekplatser_lekmiljoer.pdf [2018-02-25]

Karlsson Strese, E. och Tollin, C. och Hagenblad, J. (2012). Svensk botanik. *Den svenska humlens ursprung*. Tillgänglig: <http://svenskbotanik.se/wp-content/uploads/2013/10/karlssonstrese.pdf> [2018-03-05]

Lundberg Selection AB. (2015). Alternativmedicin. *Medicinalväxter*. Tillgänglig: http://www.alternativmedicin.se/index_Medicinalv%C3%A4xter.html [2018-03-08]

Länsmuseet Gävleborg. (2018). *Järnriket "År 0-1000 Järnåldern och Vikingatiden" - Vad åt man?* Tillgänglig: <http://www.jarnriket.com/pages.asp?PageID=4244> [2018-02-12]

Nyzell, S. och Småberg, T. (2018). Sydsvenskan. *Det snäva, nationalistiska perspektivet som fortfarande i hög grad präglar synen på det förflutna måste bort*. Tillgänglig: <https://www.sydsvenskan.se/2018-02-18/det-snava-nationalistiska-perspektivet-som-fortfarande-i-hog-grad-praglar-synen-pa-det-forflutna-maste-bort> [2018-03-07]

Nilsson, U., Widman, A., Ertsborn, J. och Acketoft, T. (2012) Sveriges Riksdag. *Uppåkra arkeologiskt centrum*. Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/uppakra-arkeologiskt-centrum_H002Kr259 [2018-03-08]

Leffler, T. (2016). Sveriges televisions nyheter. *Uppåkra - platsen där vi övergav våra gamla gudar*. Tillgänglig: <https://www.svt.se/nyheter/vetenskap/uppakra-platsen-dar-vi-overgav-vara-gamla-gudar> [2018-03-08]

Söderholm, C. (2002). Populär Historia. *På jakt efter nordens hedendom*. Tillgänglig: <http://popularhistoria.se/artiklar/pa-jakt-efter-nordens-hedendom> [2018-02-26]

Mediakällor

Harrison, D. (2010). *Sveriges Historia - Vikingatiden* [Video]. Tillgänglig: https://www.youtube.com/watch?v=KqAR1_uPbCU [2018-01-25]

Muntliga källor

Winge, S. (2018) arkeolog och vetenskapspedagog vid Uppåkra arkeologiska center. Konsultationsmöte 2018-02-06, 2018-02-13, 2018-02-22.

Gustavsson, E. (2018) SLU, Alnarp. Konsultationsmöte 2018-01-12.

Bild- och figurförteckning

Omslagsbild. Illustration: författarna

Fig 1, 2, 4, 17. Foto: Sofia Winge. Med publiceringstillstånd.

Fig 3. Foto: Malin Hjern. Med publiceringstillstånd.

Fig 5. GSD-Vägartan raster © Lantmäteriet i2014/764. Omarbetad av författarna.

Fig 6, 7, 8, 10, 14, 15. Illustrationer: författarna.

Fig 9, 11, 12, 13. Skiss: författarna.

Fig 16. Planritning: författarna.